

УДК 821.162.1"18/119" – 1.09:1

ФІЛОСОФСЬКЕ ПІДГРУНТЯ ВІЗІЇ ДУШІ В ПОЛЬСЬКІЙ ПОЕЗІЇ РАНЬОГО МОДЕРНІЗМУ

Ярослав НАХЛІК

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000
Кафедра польської філології

У статті проаналізовано європейські філософські домінанти зламу XIX–XX ст. і їх вплив на світоглядні шукання поетів раннього модернізму. Автор виокремлює характерні для поезії епохи “Молодої Польщі” топоси душі, досліджує взаємозв'язок понять “душа”, “дух”, “самосвідомість”, “серце” в авторських антропологічних концепціях, окреслює загальну панораму поглядів на поняття душі у філософській думці епохи, світогляді та творчості поетів-модерністів.

Ключові слова: душа, дух, самосвідомість, топос, дуалізм, волюнтаризм, гностицизм, надлюдина, “оголена душа”, містицизм.

У духовному досвіді людства кінець XIX–початок XX ст. посідає особливе місце. Наукові відкриття, новітні світоглядні концепції збагатили цивілізацію новим баченням законів природи, суспільства і, що дуже важливо – сутності людини, її екзистенційних прагнень. Справжнім феноменом того часу стає мистецтво модернізму, зокрема література, в яких акумулюються усі філософські та світоглядні проблеми епохи. Завдяки оригінальному синтезові філософсько-естетичних систем (від неоплатонізму, гностицизму, середньовічного містицизму до бергсоніанства, волюнтаризму А. Шопенгауера і ніцшеанства), модерністські твори органічно поєднують, на перший погляд, несумісні поняття: оптимізм і песимізм, гедоністичні і аскетичні прагнення, бажання усамітнення і відчуття загальнолюдської приналежності. Увагу митців зосереджено в основному на вираженні глибинної сутності людини, особливого внутрішнього світу, символом й уособленням якого стає поняття душі.

Осмилюючи невід'ємну пов'язаність оригінального розуміння і трактування поняття людської душі митцями епохи “Молодої Польщі” з сучасною їм релігійною та філософською європейською думкою, за першочергову мету даної розвідки ставимо висвітлення усього комплексу філософських і релігійних концепцій та ідей, котрі в той чи той спосіб впливали на розуміння і використання поняття “душа” поетами “Молодої Польщі”. Для реалізації поставленої мети вважаємо необхідним виконання таких завдань: синтез зі згаданих вище філософських систем, актуальних для інтелігенції епохи *fin de siècle*, загальної панорами поглядів на внутрішній світ людини й аналіз відображення цих ідей у світоглядних пошуках і творчості митців-модерністів, виокремлення топіки поняття “душа” з конкретних поетичних творів польських авторів, дослідження власних авторських філософських антропологічних концепцій.

На наукову **актуальність** дослідження вказує той факт, що завдяки аналізу філософських поглядів зламу XIX–XX ст. на поняття душі, дана розвідка дасть змогу краще зрозуміти комплекс ідей, які мали вплив на митця “Молодої Польщі”. Не варто забувати, що саме філософія зламу століть багато в чому детермінувала сучасні погляди на питання людської сутності. На висвітленні питання не могло не позначитись замовчування проблем, пов’язаних з внутрішнім світом людини, її екзистенцією, в тоталітарну добу як української, так і польської історії. На сучасному етапі розвитку українського літературознавства питання такого типу викликають жваві обговорення, які поглиблюють розуміння людської психології та її художнього вираження. Оскільки аспект топіки душі у поезії епохи “Молодої Польщі” як окрема проблема досі не досліджувався, публіковане дослідження робить ще один крок до цілісного осмислення і вивчення поезії польського раннього модернізму.

Новизна пропонованого дослідження полягає у першому в українському літературознавстві окресленні сприйняття й інтерпретації поетами епохи “Молодої Польщі” поняття душі у своїх творах. Особливу увагу приділено впливу польських та зарубіжних філософських ідей на формування системи пов’язаних з душею топосів у польській поезії раннього модернізму. У розвідці наведено конкретні приклади топіки душі з віршів К.Пшерви-Тетмаєра та Т.Мічінського, проаналізовано світоглядні чинники їх появи, реконструйовано комплекс філософських поглядів на сутність людини в епоху раннього польського модернізму.

Об’єктами нашого дослідження є поетичні твори К.Пшерви-Тетмаєра та Т.Мічінського, онтологічні та антропологічні філософські концепції С.К’еркегора, А.Шопенгауєра, Ф.Ніцше та С.Пшибишевського у частинах, де вони стосуються поняття глибинної людської сутності. Також досліджуємо взаємозв’язок між трактуванням душі і душевного в поезії митців “Молодої Польщі” і релігією гностицизму, вказуємо на вплив романтичного поета Ю.Словацького на світогляд модерністичних поетів.

Окремо говоримо про значення і взаємовідношення у польській поезії слів “душа”, “дух”, “самосвідомість”, “серце”, котрі безпосередньо стосуються загального топосу “душа”.

Прагнення життєвої насолоди, епатаж у поведінці та думках, вільний спосіб життя, з одного боку, та відчуття самотності, приреченості й абсурдності світу – з другого, нероздільно поєдналися, а далі – самобутньо реалізувалися у поетичній творчості модерністів. Головну роль у власне такому трактуванні митцями світу, життя й свого місця у ньому відіграло бажання пізнати себе, що може бути трактовано як прагнення відповісти на запитання: чим же насправді є людська душа? В історії філософської думки в Європі певною мірою співіснували протилежні погляди на проблему трактування людської індивідуальності, співвідношення душевного і тілесного – цієї людської роздвоєності, яка закріпилась у філософській традиції ще з часів Платона (цитати з Кратіла) і мала неординарне продовження у багатогранному комплексі філософських ідей кінця XIX–початку XX ст.

Провісником, а згодом своєрідним тлом, для цілої низки філософських поглядів на поняття душі другої половини XIX ст. були ідеї датського філософа С.К’еркегора (1813–1855). Саме в його працях вперше проявився той песимізм, який буде знаменувати усі світоглядні й творчі пошуки наступних п’ятдесяти років не лише щодо оточуючого буття й місця людини в світі, а й стосовно самої її сутності.

Насамперед, привертає увагу глибока особистісна філософія С.К’еркегора, ідеї якого можна вважати передвісниками екзистенціалізму. В центрі роздумів філософа – буття окремо взятого цілісного індивіда. Душа кожної людини, за С.К’еркегором, є поєднан-

ням завершеного і безконечного. Якщо розглядати її як завершену, то вона назавжди відірвана від Бога. Якщо ж підходити до душі з боку її безконечності, то вона, звісно, не Бог, а рух до Бога. Ключова роль тут належить вірі: людина, котра знайшла свою віру в Бога, стає тим, ким вона є насправді – індивідом перед Божим обличчям. А Бог С.К'єркегора – “трансцендентний Абсолют, абсолютне Ти; він не є об'єктом, існування котрого може бути доведеним¹”. Стверджувати своє ставлення до Бога, особистого і трансцендентного Абсолюту – означає ствержувати себе як дух. Наступною є ще одна важлива теза філософії К'єркегора – можливості для тіла і пов'язаної з ним душі перейти на вищий рівень – стати духом. Саме така метаморфоза властива поезії модерністів, де вона стає символом визволення від земних страждань, відвідинами або перенесенням до світу ідей. “Душевно-тілесний синтез у кожній людині задумано з перспективою духовного вдосконалення, таким є завдання; проте людина воліє існувати в підвалі, тобто серед чуттєвих детермінацій: “The Sickness unto Death”²”. Наведена цитата перегукується з молодопольським поділом на митця, спроможного через свою творчість діткнути Абсолюту, і натовп, занурений у буденну суєту.

Так само, як це пізніше зроблять модерністи, “він [С. К'єркегор] цілком природньо применшує роль розуму і підкреслює роль волі”³. На відміну від позитивізму, це філософія інтуїтивна, важливу роль у якій відіграє суб'єктивний вибір.

У своїх працях С.К'єркегор визначає три етапи духовного розвитку людини:

– Естетичний етап – на цій стадії людина підвладна своїм почуттям, вона віддається пристрасі: “це етика більшості, побудована на принципі “хапай день”⁴. Постійний пошук чуттєвої насолоди внутрішньо розкладає людину, і вона з часом змушена шукати альтернатив такому життю, котре неминуче веде до розчарування і розуміння марності буття;

– Етичний етап – людина визнає певні моральні закони і обов'язки, таким чином логічно впорядковуючи й оформлюючи своє життя. Яскравим проявом цього етапу є подружнє життя. Подружжя, за С.К'єркегором – це головний обов'язок у житті, спрямований на продовження людського роду. Саме такий зв'язок двох людей є освяченим з точки зору людської моралі і повинен передувати діткненню до Абсолюту;

– Релігійний етап – це формування віри і переміщення на трансцендентний рівень. Тут доцільно вказати, що віра для К'єркегора – це “завжди авантюра, стрибок у невідоме”. Найвища самоактуалізація індивіда полягає у співвіднесенні себе з Богом, але не як з загальним всеохопним мисленням (як у Гегеля), а як з абсолютним Ти. Це глибоко індивідуальний вибір, прямо протилежний тому розчиненню в єдності чи зануренню у всезагальне, яке ми спостерігаємо у концепції Шопенгауера, котра розглядатиметься дещо нижче⁵.

Фізіологічною основою першого етапу є почуття, другого – розум, а третього – віра.

Важливою у філософії С.К'єркегора є теза про приреченість особистості на постійне несповнення власних бажань і поривів, а відповідно – постійну муку. “Щастя – це не прагнення до щастя, а прагнення до уникнення страждань”⁶. Трагедія людства власне і полягає в розумінні, що його найвища потреба, його прагнення до щастя ніколи не буде

¹ Коплстон Ф. От Фихте до Ницше / Пер. с англ., вступ. ст. и прим. Д. ф. н. В.В.Васильева. Москва, 2004. С.387.

² Там само. С.385.

³ Коплстон Ф. От Фихте до Ницше. С.387.

⁴ К'єркегор С. Страх и трепет. Ленинград, 1991. С.6.

⁵ Коплстон Ф. От Фихте до Ницше. С.383.

⁶ К'єркегор С. Страх и трепет. С.28.

задоволене, і то з причин об'єктивних, екзистенційних, а не через мінливі несприятливі умови. Таким чином, людина не має що протиставити жорстокості буття. Залишається шукати порятунку у Бога. Проте Бог С.К'єркегора мовчить – мовчить тоді, коли людина якнайбільше потребує Його, чекає від Нього внутрішнього заспокоєння. Ці ідеї датського філософа прямо перегукуються з пізнішою знаменитою фразою “Бог помер!” іншого творця катастрофічного світогляду – німця Ф.Ніцше (1844–1900).

У концепції “філософії життя”, біля витоків якої стоять А.Шопенгауер та Ф.Ніцше, життя трактується як вічний, безперервний потік, рух, який можна зрозуміти лише завдяки індивідуальній інтуїції, завдяки ірраціональним, а не емпіричним методам. Зауважимо, що саме песимістична філософія А.Шопенгауера (1788–1860) мала вплив на формування європейського декадансу (маємо на увазі не лише літературний напрям, а ставлення до життя у суспільстві й культурі загалом). Вихідним пунктом всієї філософської доктрини німецького філософа є твердження, що навколишній світ є світом людини. “Світ – це моє уявлення”⁷. Це означає абсолютну відносність матеріального світу, а отже, і людського тіла як його частини. А.Шопенгауер стверджує: “Якщо ми проаналізуємо реальність нашого тіла і його дій, то, окрім того, що воно є нашим уявленням, ми не знайдемо нічого більш, окрім волі – і цим закінчується вся його реальність”⁸. Філософ був переконаний, що такі поняття, як Бог, свобода, слава, насправді є егоїстичним прагненням і пошуком людиною можливості короткотривалого забуття, втечі від страху смерті. Задоволення бажань не має позитивного змісту, воно негативне. Щастя є лише хвилиною відсутності бажань, а отже, і страждань як наслідком нереалізованих прагнень. Тут думки А.Шопенгауера співзвучні з думками С.К'єркегора. Людські страждання вічні, оскільки вони не є наслідком помилок, відхилення від карми, “хибою”, а виразом сутності самої волі, самим позитивним станом світу. Справжнє звільнення можливе лише через духовний розвиток, приборкання власного егоїзму, котрий проявляється у “волі до життя”. Філософ визначає два ступені самознищення волі, які досягаються за допомогою морального самовдосконалення:

1) естетичний рівень споглядання. На цьому рівні людина долає ілюзію індивідуальності настільки, що може поставити інших на один рівень з собою і не прагнути самоутвердження за їх рахунок;

2) етичний рівень співчуття. Людина мусить зрозуміти, що насправді всі індивіди однакові, оскільки всі вони є проявом однієї і тієї ж світової волі. Справжня доброта є любов'ю, на відміну від егоцентричного Ероса. А любов – це співчуття. На вершині другого ступеня вимальовується перехід у стан близький до християнського самозречення, або ж нірвани буддизму.

Таким чином, створюється повна подібність до схеми датського філософа С.К'єркегора, відповідно до якої в житті людини, що пізнає істину, послідовно змінюються естетичний, етичний та релігійний рівні життя. Німецький мислитель підкреслює, що Христос, як і Будда, вчить, що людина приходить на світ грішною, бо вона є плодом сліпих пристрастей. Ісус – людина, яка знає свою долю, тому добровільно жертвує тілом. Він перемагає в собі волю до життя, щоб дух самозречення й пожертви увійшов в цей світ. На думку А.Шопенгауера, справжня і безсмертна сутність релігії Ісуса і Будди полягає у вченні про жертвування власної волі.⁹ Натомість, Ф.Ніцше сильну

⁷ Чаньшев А.А. Человек и мир в философии А.Шопенгауэра // Шопенгауэр А. Собр. соч.: В 5-ти т. Т.1. Мир как воля и представление // Под ред. Ю. Н. Попова. Москва, 1992. С.20.

⁸ Шопенгауэр А. Метафизика половой любви // Шопенгауэр А. Избранное. Минск, 1999. С.360.

⁹ Чаньшев А.А. Человек и мир в философии А.Шопенгауэра. С.24.

волю особистості протиставляє загальному хаосу буття, який людина повинна підкорити своїм думкам, почуттям і бажанням. Філософ утверджує сильну особистість, тип “надлюдини”, котра є не лише поза суспільством, а й над ним.

Для розуміння цілої філософської концепції Ф.Ніцше важливий його постулат про “постійне повернення”. На його думку, цього вимагає закон збереження енергії. Тут можна провести яскраву паралель з буддистським поняттям самсари. Людині судилося “вічно повертатися до цього ж Я, до цього ж життя з усіма його величними і мізерними подіями”¹⁰.

Ще одним аспектом філософської концепції Ф.Ніцше є заперечення моралі: “Яка може бути мораль, якщо Бог помер?”¹¹. Мораль, на думку німецького філософа, спотворює людину й усе земне буття, змушує особистість вдягати на себе маску добропристойності, втискає її у рамки придуманих оцінок і суджень.

Таке ставлення до моралі яскраво проявляється у дещо пізнішій концепції “оголеної душі” польського мислителя С. Пшибишевського.

Дороговказом для мислителів епохи стали також ідеї французького мислителя Анрі Бергсона (1859–1941), котрий вносить у пізнання світу і людської сутності інтуїтивізм та суб’єктивізм, відмовляючись від дискурсивного мислення, а отже, на перший план виходить екзистенційна індивідуальність, а не соціум, власні пережиття, а не досвід покоління. У Бергсона “психічні явища ведуть до розуміння таємниці космічних процесів”¹². За Бергсоном (котрий тут погоджувався з Шопенгауером), дар творчості пов’язано з ірраціональною інтуїцією, а вона є божественним даром, який дається лише обраним. Відповідно, саме митець покликаний розкривати таємниці душі, її відношення до трансцендентного.

Без сумніву, окрім європейської філософської думки початку ХХ ст., на відображенні в поезії поглядів поетів-модерністів величезний вплив мала система ідей, інтерпретацій та суджень неоднозначного польського мислителя епохи “Молодої Польщі” С.Пшибишевського (1868–1927). У 1892 р. вперше з’являється сформульоване С.Пшибишевським поняття “оголеної душі” (“naga dusza”). На думку польської дослідниці Д.Сівіцької, це “був один із перших екзистенційних експериментів, який торкався людської підсвідомості”¹³. Як стверджує Е. Бонецький¹⁴, саме в “оголеній душі” якнайбільше виявився гностицизм С.Пшибишевського, який від самого початку за своїми переконаннями й ідеями був гностиком.

Своє бачення проблеми трактування людської душі висловив також польський мислитель К.Твардовський (1866–1938), котрий писав: “Навіть у рамках теорії, яка визнавала існування душі, були суперечності, котрі усі намагалися з’ясувати. А отже, християнський креаціонізм (переконання, що душа була створена Богом) і платонівська праекзистенція, індивідуальна неподільна душа моністів, неповнота душі-субстанції без тіла (томізм), трактування тіла лише як в’язниці для душі (індуїзм) – усі ці філософські течії та релігії не могли дати однозначної відповіді”¹⁵. Однак він був переконаний, що, попри таку суперечливість, проблему сутності душі все ж можна розв’язати лише на ґрунті релігійної доктрини створення людини. Саме тому, на його думку, існує гостра опозиція душа–тіло (душа як щось світле, вічне, приналежне до світу ідей, і тіло –

¹⁰ Коллстон Ф. От Фихте до Ніцше. С.462.

¹¹ Nietzsche F. Tako rzecze Zaratustra. Warszawa, 1907. S.166.

¹² Wróbel J. Misteria czasu. Kraków, 1999. S.113.

¹³ Siwicka D. “Naga dusza” i ekspresjonizm ekzystencjalny // Pamiętnik literacki. 1987. Z.I. S.33.

¹⁴ Boniecki E. Struktura “Nagiej duszy”. Studium o S. Przybyszewskim. Warszawa, 1993. S.93.

¹⁵ Twardowski K. Metafizyka duszy. Wiedeń, 1985. S.115.

матеріальне, тимчасове, приземлене, те, що піддається руйнації, а отже – недосконале). С.Пшибишевський також дає своє, хоча й не цілком нове трактування цієї проблеми: “(...) Об’явлення душі (іншої людини) є можливим лише з тілесного досвіду¹⁶”. Усі ці ідеї, формуючись на ґрунті та взаємовпливі попередніх філософських теорій, дали неабияку основу для подальших їх інтерпретацій не лише у філософії, а й у літературі раннього модернізму.

Деякі дослідники вважають “оголену душу” С. Пшибишевського містичним терміном, який окреслює визволену, вільну і свідому своєї сили душу. Деякі іншої думки дотримується польський дослідник модернізму К. Вика, котрий стверджує, що це поняття безпосередньо пов’язане з модерністськими шуканнями взаємозв’язку душі окремої людини й душі всесвіту: “оголена душа” у С. Пшибишевського – це мандруючий абсолют (...)”¹⁷. У такому трактуванні під поняттям душа треба розуміти людину як атом душі всесвіту, її прояв і втілення, а мистецтво, в свою чергу – як можливість/засіб її вираження. Отже, якщо душа створена Богом і є певною його частиною, то вона мусить бути позачасовою й існувати у вічності.

Власне тому не випадковими є судження ще однієї особи, котра займала чільне місце в літературному середовищі “Молодої Польщі” – В.Лютославського (1863–1955). Він дає своє бачення душі, котра для нього “є вічним і безсмертним духом, на деякий час ув’язненим у тілі. Усе чого захоче – вона досягне у цьому житті, або в одному з подальших існувань на землі. Досягне у тілі вільному від хвороби, втоми, нужди і смерті”¹⁸. Привертає увагу подібність християнської візії раю і наведених вище думок (зауважимо, що міф втраченого раю був дуже популярним у той час).

До цього він додавав ще одне важливе твердження: “Душа є об’єктивно реальною сутністю того, що суб’єктивно відоме нам як наше власне я”¹⁹.

Таким чином, у С.Пшибишевського та в інших філософів поняття людської душі нерозривно пов’язане з межами конкретного тіла людини, яке постійно нагадує про людську матеріальність. У деяких випадках душа виступає посередником між зовнішнім і внутрішнім світом, змінюючи (перетворюючи) світ дійсності у власний внутрішній світ, над яким панує²⁰. Такий дуалізм душі й тіла сформував, зокрема, двоєке розуміння кохання: з одного боку – гедоністичне, а з другого – трагічне, бо воно поєднується з невід’ємним від людської екзистенції стражданням.

Звернувшись до творчості польських модерністів, спостерігаємо особливий їх інтерес до метафізики життя, зокрема до внутрішнього світу людини. Як стверджує один із дослідників “Молодої Польщі” М.Сталя, “душа є одним зі “слів-ключів епохи”, про неї постійно говорять, досліджують, метафоризують(...)”²¹. Проте багатство, а іноді й надмір топіки душі зовсім не вказує на спільну концепцію, однотайність у тогочасному трактуванні цього поняття. Навпаки – через множинність модерністських інтерпретацій поняття душі, дискусійно і проблематично звести усі ідеї, роздуми та художні осмислення до спільного знаменника.

Інтерес до внутрішнього світу людини, її сутності можна пояснити загальним іманентизмом епохи. Трансцендентне перестає бути відстороненим, зовнішнім. Людина модернізму у пошуках сенсу людського існування звертається не вгору до неба, а все-

¹⁶ Przybyszewski S. Na drogach duszy. Kraków, 1900. S.48.

¹⁷ Wyka K. “Naga dusza” i naturalizm // K. Wyka. Młoda Polska. T. I. Kraków, 1987. S.163.

¹⁸ Lutosławski W. Nieśmiertelność duszy. Zarys metafizyki polskiej. Warszawa, 1925. S.45.

¹⁹ Ibid. S.68.

²⁰ Stala M. Pejzaż człowieka. Kraków, 1994. S.236.

²¹ Ibid. S.229.

редину себе. У ситуації, коли бог помер, зорі лише явили розгубленій людині всю нескінченність всесвіту, незбагненну в своїй довершеності механіку небесних сфер. Прикметною є назва збірки Т.Мічинського – “В мороці зірок” (“W mroku gwiazd”). Рух до спасіння проходить тепер через занурення у власне єство, через сходження в mare tepebгaгum – море темряви (цей термін вперше вжив М.Метерлінк) людської душі. Проте не можна стверджувати, що шукане трансцендентне міститься в глибинах душі. Ні – для мислителів епохи модернізму внутрішні пережиття є лише дороговказом, людська потреба знаходити відповіді на одвічні питання стає підставою стверджувати, що десь глибоко в людині міститься часточка абсолюту, котра випадково або внаслідок спрямованої дії потрапила на землю зі світу ідей – в одних творах це душа, в інших – дух, самосвідомість або серце (звісно, метафорично, а не в значенні фізіологічного органу).

В епоху модернізму поняття душі, духа нерозривно пов’язане з трансцендентним sacrum. Це може бути світ ідей, забуття буддистської нирвани, втрачений райський сад і, звісно, бог, проте не можемо з впевненістю заявити, що це Бог християнства. Радше, це певне синкретичне трансцендентне. Тут доцільно наголосити на свідомому синкретизмі у філософських поглядах “Молодої Польщі”. Вважалося, що митець має право і повинен послуговуватися культурними, філософськими і релігійними надбаннями всіх епох і цивілізацій, і лише на такій багатій базі можна вийти зі світоглядної кризи, яку так гостро відчували мислячі люди епохи. На думку Т.Гундорової, “ситуація “переоцінки цінностей” найбільше відповідає природі модернізму. (...) Переоцінка християнського Бога вилілася в ньому в такого типу чуттєвість, у якій повне безвір’я поєднувалося з екзальтованою вірою (...)”²².

Якщо раніше рух людини до Бога був рухом вгору, і це був рух спільноти, рух об’єктивний, то в філософії модернізму трансцендентне переживається внутрішньо, індивідуально та суб’єктивно. Категорія Бога як чогось, що перебуває над земним буттям, перестає бути уміщеною в рамки антропоморфного “верху” – неба, зірок, сонця.

Для багатьох мислителів і поетів початку ХХ ст. мистецтво стало найвищою цінністю, найвищим проявом правдивості/оманливості світу. Поет, як і в часи романтизму, вірить, що через свої візії, вміння відчитувати знаки, розкодовувати символи він володіє незвичайними знаннями про людську сутність і її прояви у реальному світі. Мистецтво трактується ним як крик душі, душі втомленої, зляканої і страждаючої, для якої воно залишається єдиним способом виявитися у всіх проявах (поза добром і злом, поза красою й огидністю). С.Пшибишевський стверджував: “Мистецтво – це вибух вулканічних сил (...), який розбиває підвалини неба і розхитує пекло, це крик, що збурює цілу природу”²³.

Намагаючись окреслити найголовніші риси трактування душі у європейській філософсько-антропологічній думці кінця ХІХ–початку ХХ ст., можемо виділити наступні пункти:

– найчастіше об’єктом уваги була подвійна сутність людини: опозиція тіла (фізичне, нетривке) і душі (духовне, незнане) – дуалізм, хоча подекуди йшлося також про трихотомію тіло–душа–дух. Тіло розглядалося як прихисток для душі, але водночас і як її в’язниця, постійне нагадування про апріорні незгоди земного існування. Душа – це частка ідеального в людині, часто так називають і її самосвідомість, а дух – символ душі звільненої від тіла, або в інших трактуваннях – найглибша сутність душі, осколок абсолюту;

²² Гундорова Т. Проявлення слова: Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. Львів, 1997. С.107.

²³ Przybyszewski S. Na drogach duszy. S.86.

– основною ознакою душі в ранньому модернізмі є її пов'язаність з ідеальним буттям, зі світом ідей. Саме душа спонукає людину задавати онтологічні питання, є її дороговказом на трансцендентне;

– трансцендентне міститься всередині людини, а не у зовнішньому світі. Для мислителів епохи характерний іманентизм, пріоритет почуттів над відчуттями й емпіричним досвідом та суб'єктивізм;

– катастрофічні філософські концепції водночас ініціюють процес пошуку порятунку. У європейській філософській думці вперше з'являється характерна для релігій Сходу теза про необхідність самовдосконалення й індивідуальний порятунок. Окрім візій райського саду (характерного для середземноморської культури) як конкретного топосу порятунку, з'являється східний топос нірвани як забуття і космічного розчинення;

– єдиним проявом сутності душі вважалося мистецтво, яке мислилося поза суспільними нормами, обмеженнями та стереотипними уявленнями.

З цієї короткої спроби екскурсу у початок ХХ ст. маємо змогу ще раз упевнитися, що таємниця людини була й надалі залишається для дослідників однією з найбільших. Ф.Ніцше був переконаний: “Людина – це божевільна й водночас сумна істота, яка є кимсь, розп'ятим між звіром і надлюдиною, кимсь, хто опинився над проваллям. Вона (...) – це вічна криза, та разом з тим – невичерпна і нерозкрита таємниця”²⁴.

Отже, дискурс, який розпочався багато століть тому й предмет якого становить пошук істинної сутності людини, справжнього поняття душі, ще й сьогодні не можна вважати завершеним. Загадка людини, її внутрішній світ були основою, на якій базувалися усі судження й антиномії представників європейської філософської думки, котра знайшла своє вираження й інтерпретацію в поезії раннього польського модернізму.

PHILOSOPHICAL BASIS OF THE SOUL VISION IN POLISH POETRY OF EARLY MODERNISM

Yaroslav NAKHLIK

*Ivan Franko National University of L'viv
Uniwersytecka str. 1 L'viv 79000
Polish philology department*

The present article is devoted to analysis of European philosophical dominants on the border of XIX and XX ct. and their influence on outlook searches of the early modernism poets. From the various Polish and foreign philosophical conceptions author distinguishes views on human existence and shows their relation to the typical Young Poland poetry soul toposes, draws universal overview of the views on the soul concept in the philosophic thought of the epoch, and also in outlook and art of modernistic poets.

Key words: soul, spirit, dualism, voluntarism, intuitivism, up-man, “naked soul”.

²⁴ Nietzsche F. Tako rzeczce Zaratustra. S.37.

Стаття надійшла до редколегії 10.12.2007
Прийнята до друку 25.01.2008